

**Els “altres”. Estrangers en el món grecollatí: bàrbars, savis
Barcelona, 9-13 de juliol de 2021**

οἱ Σκύθαι

Els escites

Scythae

**Marta Oller Guzmán
Universitat Autònoma de Barcelona**

Els escites: pobles de l'estepa

- Els escites formen part de les civilitzacions nòmades de l'estepa eurasiàtica.
- Són un poble iranòfon.
- La seva cultura es desenvolupa a partir del segle VII aC i assoleix el seu màxim esplendor entre els segles V i IV aC, període que coincideix amb el moment àlgid de les relacions amb els grecs.

Cultures nòmades escítiques

- Entre els segles VII i III aC diferents cultures nòmades escítiques ocupen les estepes d'Euràsia.
- Entre aquestes cultures les fonts esmenten: els escites (Σκύθαι), els sauròmates (Σαυρομάται) o sàrmates (Σαρμάται), els massàgetes (Μασσαγέται) i els saces (Σάκαι). Tots són pobles iranòfons.

Cimmeris i escites

La migració cimmèria

Hdt. 1.15.4: Κιμμέριοι ἐξ ἠθέων ὑπὸ Σκυθέων τῶν νομάδων ἐξαναστάντες ἀπίκοντο ἐς τὴν Ἀσίην ...

“Els cimmeris, en ser expulsats pels escites nòmades de les seves cases, arribaren a l'Àsia...”

La invasió escita del Pròxim Orient

Hdt. 1.103-106: .. Σκυθέων στρατὸς μέγας, ἦγε δὲ αὐτοὺς βασιλεὺς ὁ Σκυθέων Μαδύης Προτοθύεω παῖς· οἱ ἐσέβαλον μὲν ἐς τὴν Ἀσίην Κιμμερίους ἐκβαλόντες ἐκ τῆς Εὐρώπης, τούτοισι δὲ ἐπισπόμενοι φεύγουσι οὕτω ἐς τὴν Μηδικὴν χώραν ἀπίκοντο.

“...un gran exèrcit d'escites, que conduïa el rei dels escites Màdiēs, fill de Protòties. Els escites es precipitaren contra l'Àsia després d'haver expulsat els cimmeris d'Europa i tot perseguint aquests fugitius varen arribar a la regió de Mèdia.”

L'Escítia clàssica

Els escites: primers contactes amb els grecs

L'illa de Berezan' (Βορυσθένης)

últim quart
del segle VII aC

Òlbia Pòntica

Primera meitat del s. VI aC

Els escites en Heròdot: l'expedició escita de Darius I

1. Sortida de les tropes.
2. Calcèdon, pont per creuar el Bósfor.
3. Marxa a través de la Tràcia.
4. Pont sobre el Danubi.
5. Els perses es retiren sense èxit.

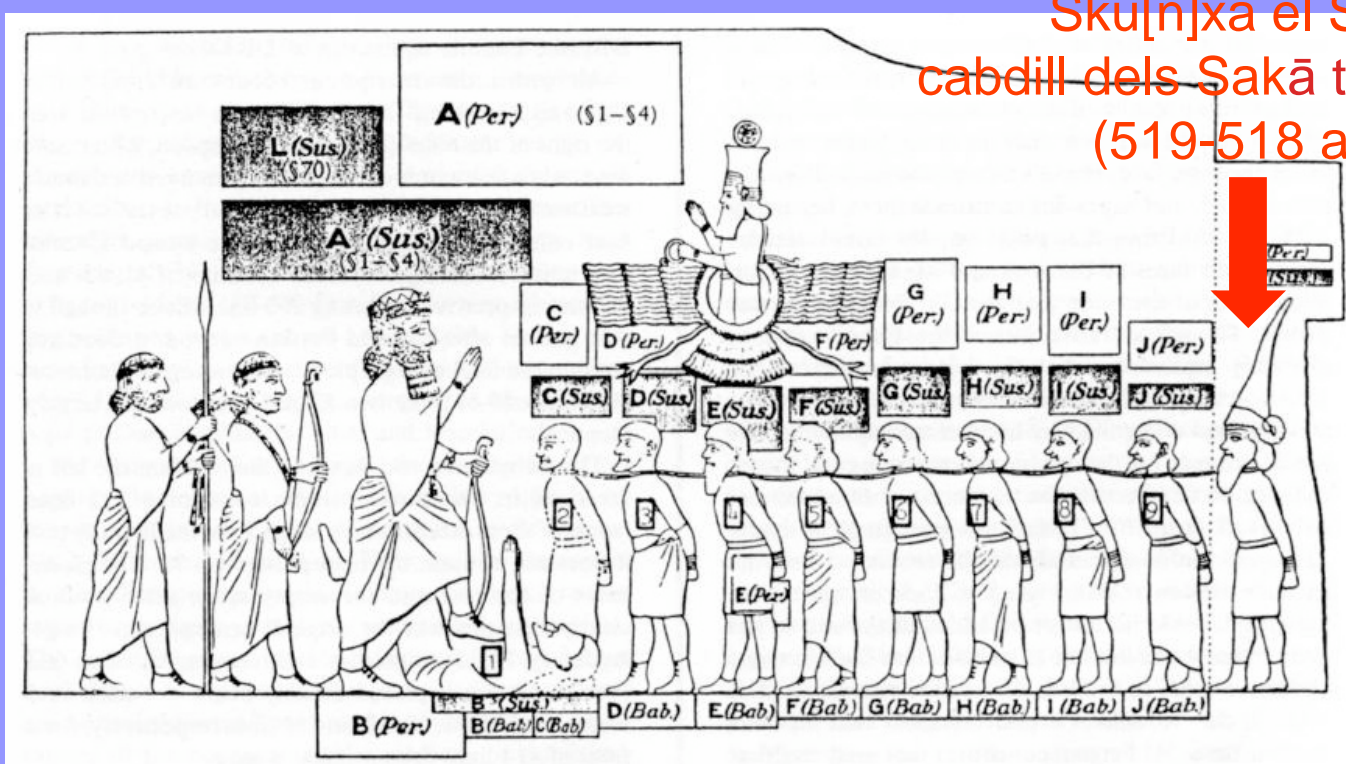
Darius I
(r. 522-486 aC)

Darius I i el *saka* de barret punxegut

Sku[n]xa el Saka
cabdill dels Sakā tigraxaudā
(519-518 aC)

Relleu
de Bisitun
(Iran)

Els escites en Heròdot: el relat etnogònic (versió grega)

Hdt. 4.8-10

Dona-Serp + **Hèracles**

Agatirs

Gelonos

Escites

DINASTIES
REIALS
ESCITES

Hèracles en la monedació d'Òlbia

Estateres d'**EMINAKO**, Òlbia, 460-430 aC

Hèracles en la monedació d'Òlbia

EMINAKH(O)S
EMINAKOY

**Aminaka* “incansable”?

La història del rei Esciles

Ἀριαπίθης + Ἰστριηνὴ γυνή

Σκύλης

Hdt. 4.78-80: ἡ μήτηρ αὐτὴ γλῶσσάν τε Ἑλλάδα καὶ γράμματα ἐδίδαξε... Βασιλεύων δὲ Σκυθέων ὁ Σκύλης διαίτη μὲν οὐδαμῶς ἠρέσκετο Σκυθικῇ, ἀλλὰ πολλὸν πρὸς τὰ Ἑλληνικὰ μᾶλλον τετραμμένος ἦν ἀπὸ παιδεύσιος τῆς ἐπεπαίδευτο... Σκύλης ... δὲ ὅκως ἔλθοι ἐς τὸ τεῖχος καὶ τὰς πύλας ἐγκλησίει, τὴν στολὴν ἀποθέμενος τὴν Σκυθικὴν λάβεσκε ἀν' Ἑλληνίδα ἐσθῆτα, ... καὶ τᾶλλα ἐχρᾶτο διαίτη Ἑλληνικῇ καὶ θεοῖσι ἰρὰ ἐποίηε κατὰ νόμους τοῦς Ἑλλήνων· ... καὶ οἰκία τε ἐδείματο ἐν Βορυσθένει καὶ γυναῖκα ἔγημε ἐς αὐτὰ ἐπιχωρίην.

“La seva mare li va ensenyar personalment la llengua grega i l'escriptura. A Esciles, tot i regnar sobre els Escites, no li agradaven gens els costums escites, sinó que era molt més procliu als costums grecs per l'educació que havia rebut...Esciles ... tan aviat com entrava a la muralla i tancava les portes, es treia el vestit escita i es posava roba grega, ... i en tota la resta emprava els costums grecs i feia sacrificis als déus d'acord amb les lleis gregues. ...i es va fer construir una casa a Borístenes i es va casar amb una dona originària d'allà.”

L'anell del rei Esciles (Hístria, ca. 450 aC)

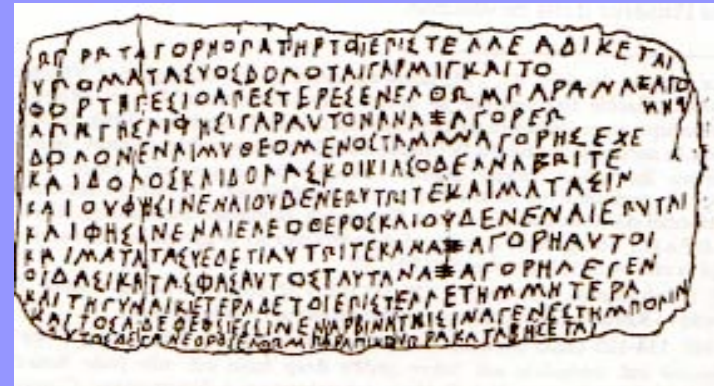
Σκύλεω

κελεόε Ἀγρόταν παρ|έναι

“D’Esciles”

“Ordena que Àgrotas estigui present”

La carta d' Aquil·Iodor (Òlbia, 550-500 aC)

A Ἀχιλλοδώρσ τὸ μολί-
βδιον παρὰ τὸμ παῖδα
κἀναξαγόρην

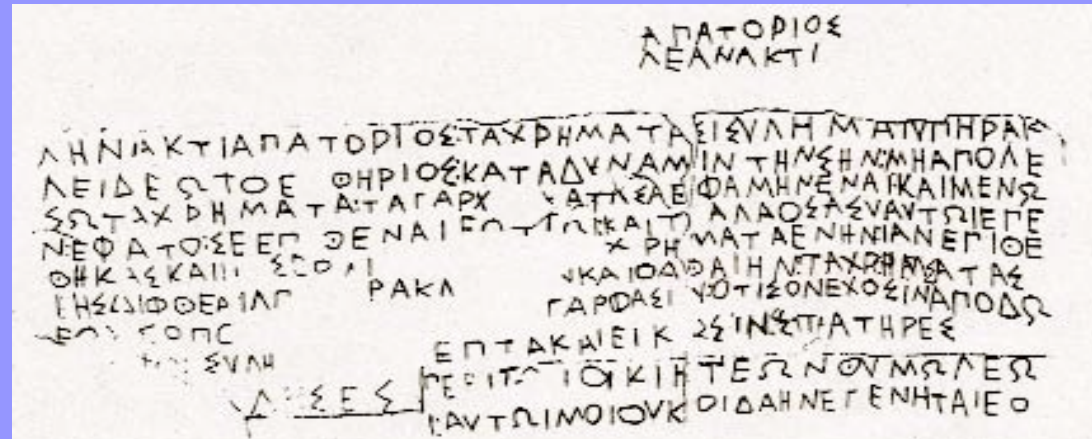
B Ὡ Πρωταγόρη, ὁ πατήρ τοι ἐπιστέλλε. Ἄδικεταί
ὑπὸ Ματασους· δόλωται γάρ μιγ καὶ τὸ
φορτηγεσίῳ ἀπεστέρεσεν. Ἐλθῶμ παρ' Ἀναξαγό|ρην
ἀπήγησαι· φησι γὰρ αὐτὸν Ἀναξαγόρεω 4
δόλον ἔναι μυθεόμενος· "Τᾶμ' Ἀνα(ξα)γόρης ἔχε
καὶ δόλωσ καὶ δόλας κοικίας"· ὁ δὲ ἀναβῶι τε
καὶ οὔ φησιν ἔναι οὐδὲν ἐωυτῶι τε καὶ Ματασ(υι)
καὶ φησιν ἔναι ἐλεόθερος καὶ οὐδὲν ἔναι ἐωυτ(ῶ)ι 8
καὶ Ματα{τα}σ(υι)· ἔ δέ τι αὐτῶι τε κἀναξαγόρη, αὐτοὶ
οἶδασι κατὰ σφεας αὐτός. Ταῦτ' Ἀναξαγόρη λέγεν
καὶ τῆ γυναικί. Ἔτερα δέ τοι ἐπιστέλλε· τῆμ μητέρα
καὶ τῶσ ἀδε(λ)φεός, (ο)ἶ ἔσιν ἐν Ἀρβινάτησι, ἄγεν ἐς τῆμ πόλιν· 12
αὐτὸς δέ γ' ὁ νεορὸς ἐλθῶμ παρὰ μιν (ι)θύωρα καταβήσεται.

La carta d'Aquil·lodor (Òlbia, 550-500 aC)

“Lamineta de plom d'Aquil·lodor per al seu fill i per a Anaxàgores.

Protàgores, el teu pare t'encarrega el següent: És objecte d'injustícia de la part de Matasis, ja que pretén fer-lo el seu esclau i l'ha desproveït del seu carregament. Després d'anar a casa d'Anaxàgores, explica-li-ho. Perquè (Matasis) afirma que ell (Aquil·lodor) és un esclau d'Anaxàgores tot dient: “Anaxàgores té les meves pertinences, tant esclaus, com esclaves i cases.” Ell (Aquil·lodor), però, crida i diu que no hi ha res entre ell i Matasis, i diu que és un home lliure i que no hi ha res entre ell i Matasis. Però si hi ha alguna cosa entre ell (Matasis) i Anaxàgores, ells mateixos ho saben. Digues aquestes coses a Anaxàgores i a la seva dona. T'encarrega altres coses: a la teva mare i als teus germans, que estan entre els Arbinates, condueix-los a la ciutat. Pel que fa al capità del vaixell, que, després d'haver anat a casa seva, baixi directament.”

La carta d' Apatúrios a Leànax (Òlbia, finals del VI aC)

A Απατόριος
Λεάνακτι

B Λήνακτι Απατόριος· τὰ χρήματα σισύλημαι ὑπ' Ἡρακ-
λείδεω τῷ Ε[ὸ/ὕ]θήριος. κατὰ δύναμιν τὴν σὴν, μὴ ἀπολέ-
σω τὰ χρήματα· τὰ γὰρ χ[ρ] [ήμ]ατα σὰ ἐφάμην ἔναι· καὶ Μένω-
ν ἔφατο σὲ ἐπ[ι]θῆναι ἐωυτῶι, καὶ τᾶλα ὅσα σὺ αὐτῶι ἐπέ- 4
θηκας, καὶ π[ρὸς] ἔφατο γ' ἔμοι τὰ σὰ ἑρήματα ἐνήν. ἰὰν ἐπιθε-
ίης διφθέρια π[ρὸς] Ἡ[ρ]ακλ[είδ]η[ν] καὶ Ὀαθαίην τὰ χρήματα σ-
έο ὡς ὀπό[σῃ, ἀποδ]όσ[ε]· κῆνοι ἄ γὰρ φασιν ὅτι σὸν ἔχῃσιν, ἀποδώ-
[σεν], τὸ συλη[θέν, ὄλ] [ον] ἑπτα καὶ εἴκοσιν στατηῆρες. *vacat* 8
[τί θε]λήσε; Περὶ τῶν οἰκητέων θυμῶλεω
[- - ca. 10-11 - - Εὸ/ὕ] θυμίωι, αὐτῶι μοι οὐκ οἶδα ἦν {ε} γένηται εἶ
vacat

La carta d' Apatúrios a Leànax (Òlbia, finals del VI aC)

«Apaturio a Leánax.

A Lénax, Apaturio. He sido despojado de la mercancía por Heraclides, hijo de Euteris.

En la medida de tus posibilidades, (te pido) que yo no pierda la mercancía. Pues yo he dicho que la mercancía era tuya. También Menón ha dicho que tú se la habías confiado precisamente a él, así como todo lo demás que tú le habías confiado, y ha añadido que era precisamente yo quien tenía tu mercancía. Si tú presentases registros a Heraclides y a Oatea referentes a la mercancía de tu propiedad, de a cuánto asciende su valor estimado, hará la devolución. Pues ellos dicen que lo que tengan tuyo, lo devolverán, lo apresado. El montante total (es) de 27 estateres. ¿Cuál será tu decisión?

Respecto a los esclavos domésticos de Timoleo, [- - - - - entregados a? Eutimio] a mi entender, no sé si resultará bien.» [Trad. R.A. Santiago]

Carta de venta d'un esclau (Fanagòria, 530-510 aC)

Ὁ παῖς : οὗτος
ἐ Βορυσθένης
ἐπρήθη : ὄνομα :
αὐτῶι : Φαύλλης,
πάντα : θέλομεν :
[χρῆ ? ἀπο]δ[όσ]θαι

«Aquest esclau ha estat transportat des de Borístenes per vendre; el seu nom és Faul·les. Volem que tots els deutes (?) siguin pagats»

Els arquers escites a Atenes

Andoc. 3.5

Πρῶτον μὲν τὸν Πειραιᾶ ἐτειχίσαμεν ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ, εἶτα τὸ μακρὸν τεῖχος τὸ βόρειον· ἀντὶ δὲ τῶν τριήρων αἱ τότε ἡμῖν ἦσαν παλαιαὶ καὶ ἄπλοι, αἷς βασιλέα καὶ τοὺς βαρβάρους καταναυμαχήσαντες ἠλευθερώσαμεν τοὺς Ἕλληνας, ἀντὶ τούτων τῶν νεῶν ἑκατὸν τριήρεις ἐναυπηγησάμεθα, καὶ πρῶτον τότε τριακοσίους ἰππέας κατεστησάμεθα, καὶ **τοξότας τριακοσίους Σκύθας ἐπριάμεθα.**

Primerament, en aquell temps vàrem emmurallar el Pireu, tot seguit vàrem construir la muralla llarga septentrional. En lloc de les trirrems que aleshores teníem, velles i no aptes per navegar, amb les quals lliuràrem el combat naval contra el Rei i els bàrbars i alliberàrem els grecs, en lloc d'aquestes naus, vàrem fer construir cent trirrems noves, i per primera vegada aleshores vàrem establir un cos de tres-cents cavallers i **vàrem comprar tres-cents arquers escites.**

Els arquers escites a Atenes

Aesch. 2.173

ἐν δὲ τούτῳ τῷ χρόνῳ (*post 490 aC*) ἐτειχίσασμεν μὲν τὸν Πειραιᾶ καὶ τὸ βόρειον τεῖχος ὠκοδομήσαμεν, ἑκατὸν δὲ τριήρεις πρὸς ταῖς ὑπαρχούσαις ἐναυπηγησάμεθα, τριακοσίους δ' ἰππέας προσκατεσκευασάμεθα, καὶ **τριακοσίους Σκύθας ἐπριάμεθα**, καὶ τὴν δημοκρατίαν βεβαίως εἶχομεν.

En aquell temps, vàrem emmurallar el Pireu i vàrem edificar la muralla septentrional; vàrem fer construir cent trirrems a més de les ja existents, equipàrem tres-cents cavallers, **compràrem tres-cents escites** i establitzàrem la democràcia.

Els arquers escites a Atenes

Aris. Lys. 445-468

ΠΡ. Τουτί τί ἦν; Ποῦ **τοξότης**; Ταύτης ἔχου.
Παύσω τιν' ὑμῶν τῆσδ' ἐγὼ τῆς ἐξόδου.

ΛΥ. Εἰ τάρρα νῆ τὴν Ταυροπόλον ταύτη πρόσει,
ἐγὼ 'κποκιῶ σου τὰς στενοκωκύτους τρίχας.

ΠΡ. Οἶμοι κακοδαίμων· ἐπιλέλοιφ' **ὁ τοξότης**.
Ἄτὰρ οὐ γυναικῶν οὐδέποτ' ἔσθ' ἡττητέα
ἡμῖν· ὁμόσε χωρῶμεν αὐταῖς, **ὦ Σκύθαι**,
ξυνταξάμενοι.

ΛΥ. Νῆ τῶ θεῶ γνώσεσθ' ἄρα
ὅτι καὶ παρ' ἡμῖν εἰσι τέτταρες λόχοι
μαχίμων γυναικῶν ἔνδον ἐξωπλισμένων.

ΠΡ. Ἀποστρέφετε τὰς χεῖρας αὐτῶν, **ὦ Σκύθαι**.

ΛΥ. ὦ ξύμμαχοι γυναῖκες, ἐκθεῖτ' ἔνδοθεν,
ὦ σπερμαγοραιολεκιθολαχανοπώλιδες,
ὦ σκοροδοπανδοκευτριαρτοπώλιδες,
οὐχ ἔλξετ', οὐ παιήσετ', οὐκ ἀράξετε,
οὐ λαιδορήσετ', οὐκ ἀναισχυντήσετε;
Παύσασθ', ἐπαναχωρεῖτε, μὴ σκυλεύετε.

ΠΡ. Οἶμ' ὡς κακῶς πέπραγέ **μου τὸ τοξικόν**.

C. Què ha estat això? On és **l'arquer**? Retén-la! Jo aturaré cadascuna de les vostres sortides!

L. Per la Tauròpolos, si la toques, t'arrencaré els cabells que fan plorar!

C. Ai de mi, desgraciat, **l'arquer** m'ha abandonat, però no hem de ser vençuts per les dones! **Escites**, anem al seu encontre en formació militar!

L. Pels dos déus, ara sabreu que també entre nosaltres, a dins hi ha quatre companyies de dones llestes per entrar en combat i completament armades.

C. **Escites**, retorceu-los les mans a l'esquena!

L. Dones aliades, sortiu de dins! Venedores de verdura i llegums, venedores d'all i de pa, arrossegueu-los, estossineu-los, colpejeu-los insulteu-los! No tingueu vergonya! [*Els arquers se'n van*] Pareu, feu-vos enrere, no prengueu el botí!

C. Ai de mi, que malament ho ha fet **el meu cos d'arquers**!

Bibliografía

- Braund, D. (ed.) (2005). *Scythians and Greeks. Cultural Interactions in Scythia, Athens and the Early Roman Empire*, Exeter.
- Dana, M. (2004). “Lettres sur plomb d’Apatorios à Léanax. Un document archaïque d’Olbia du Pont”, *ZPE* 148, p. 1-14.
- Dubois, L. (1996). *Inscriptions grecques dialectales d’Olbia du Pont*, Genève.
- Lebedynsky, I. (2010). *Les Scythes*, Paris (2a ed.).
- Santiago, R.A.- Gardeñes, M. (2002). “Interacción de poblaciones en la antigua Grecia: algunos ejemplos de especial interés para el Derecho Internacional Privado”, *Faventia* 24/1, p. 7-36.
- (2006). “Algunas observaciones a la ‘Lettre d’Apatorios à Léanax’”, *ZPE* 156, p. 57-69.
- Tsetskhladze, G.R. (1998). “Greek Colonisation of the Black Sea Area: Stages, Models, and Native Population”, en G.R. Tsetskhladze (ed.), *The Greek Colonisation of the Black Sea Area*, Stuttgart, p. 9-68.
- Vinogradov, J.G. (1998). “The Greek Colonisation of the Black Sea Region in the light of private lead letters”, en G.R. Tsetskhladze (ed.), *The Greek Colonisation of the Black Sea Area*, Stuttgart, p. 151-178.
- Vinogradov, J.G.-Kryzhitskiy, S.D. (1995). *Olbia. Eine altgriechische Stadt im nordwestlichen Schwarzmeerraum*, Leiden- NewYork- Köln.
- West, S. (2007). “Herodotus and Olbia”, en D. Braund- S.D. Kryzhitskiy (eds.), *Classical Olbia and the Scythian World. From the Sixth Century BC to the Second Century AD*, Oxford, p. 79-92.